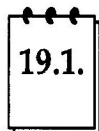

19-тарау.

Сақтандыру ұйымдарының нарық жағдайындағы қызметі

ҚР сақтандыру рыногы және оның құрылымы

Сатып алу-сату объектісі ретінде қызмет түріндегі сақтандыру арқылы қорғау болатын, оған деген сұраныс пен ұсыныс қалыптасатын, экономикалық қатынастар сферасы сақтандыру рыногы деп аталады. Сақтандыру рыногының міндетті шарты болып сақтандыру қызметтеріне қоғамдық қажеттіліктің болуы мен осы қажеттіліктерді қанағаттандыруға қабілетті сақтандырушылардың болуы табылады.

Сақтандыру рыногы экономикалық, қаржылық, ақпараттық байланыстардың күрделі, интеграцияланаған жүйесін көрсетеді, сақтандыру компаниялары мен сақтандырылушылар, сақтандыру қызметі мен сақтандыру төлемдері түріндегі өзара әрекеттегі элементтерді қамтиды.

Сақтандыру рыногы қаржы-несие сферасының бөлігі ретінде оның тұрақты жұмыс істеуін қоғамдық ұдайы өндіріс процесінде сақтандырудың мәнін есепке ала отырып қамтамсыз ету мақсатында мемлекеттік реттеу және бақылау объектісі болып табылады.

Сақтандыру рыногының өмір сүруінің міндетті шарты болып сақтандыру қызметтеріне деген сұраныс пен оны қанағаттандыра алатын сақтандырушылардың болуы табылады.

Сақтандыру нарығын құрудың себебі болып қолайсыз жағдайлардан жапа шеккендерге ақшалай көмек көрсету қажеттілігі табылады. Бұл нарықта сақтандыру қызметі сатылады және олардың қоғамдық танылуы құн, сұраныс, жеке ұсыныс заңдары

негізінде жүзеге асырылады. Сақтандыру рыногының пайда болу шарты болып тауарлы өндірістің пайда болу шарты, қоғамдық еңбек бөлінісі мен тауар өндірушілердің оқшаулануы саналады.

Сақтандыру рыногы қаржы нарығының маңызды элементі болып табылады. Сақтандыру екі тараптың келісімі болып табылады, ол бойынша тәуекел олардың арасында бөлінеді, сонымен қатар бір тарап келесісін төлемділік принципі бойынша сақтандырады. Бұл қоғамдық қатынастың тарихи тамыры бар, бірақ кәсіби сақтандырып қорғау XVIII ғасырдың ортасында ұсыныла бастады, мүлктік және жеке сақтандыру түрлерінің тұтас спектарін орындады.

Сақтандыру рыногы ұдайы өндіріс процесінің барлық буындарымен тығыз байланысты экономиканың құрамдас бөлігі бола отырып, сақтандыру рыногы қоғамның өндіргіш күштерінің даму жағдайы мен деңгейін сипаттайды және экономиканың дамуына белсенді ықпал етеді.

Сақтандыру рыногы – ақпараттық ағындар басқарушылық шешімдерді іске асыруды қамтамсыз ететін белсенді ақпараттық байланыстар алаңы.

Сақтандыру рыногы тәуекел, алдын-алу, жинақтаушы және бақылау функцияларымен қатар, келесідей функцияларды атқарады:

- реттеуші, олар мемлекеттік реттеуге жатады;
- коммерциялық, өйткені онда сақтандыру компаниялары қызмет атқарады, олар коммерциялық типтегі заңды тұлғалар және мақсат етіп пайда алуды қояды;
- бағалық, өйткені онда сақтандыру қызметін деген сұраныс пен ұсынысқа тәуелділікте оған деген тепе-теңдік баға қалыптасады;
- сенімділік, өйткені сақтандыру сақтандыру объектісін қорғауға негіз болады;
- сақтандыру рыногының бөлу функциясы сақтандыру қорын қалыптастыру және нысаналы пайдалану нысанындағы сақтандыру механизмін іске асырады;
- сақтандыру рыногының инвестициялық саясаты уақытша бос қаражаттарды бағалы қағаздарға, банк депозиттеріне, жылжымайтын мүлікке орналастыру арқылы іске асырылады.

Сақтандыру рыногын мемлекеттік реттеу арнайы салық саясаты, сақтандыру қызметі бойынша заңдарды қабылдау арқылы жүзеге асырылады. Сақтандыру компанияларының инвестициялық қызметін мемлекеттік реттеу сақтандыру рыногының бөлінбес элементі болып табылады.

Қазақстандық сақтандыру рыногының құрылымы оның қатысушылары мен сақтандыру салаларын қамтиды. Олар өз қызметін ҚР Конституциясын, ҚР «Сақтандыру қызметі туралы» Заңын, басқалай нормативті-құқықтық актіледі қамтитын нормативтік-құқықтық базада құрады.

Осы нормативтік актілерге сәйкес сақтандыру рыногына қатысушылар болып келесілер табылады:

- сақтандыру қызметтеріне сұранысты құрайтын сақтандырушылар;
- осы сұранысты қанағаттандыратын сақтандырушылар;
- сақтандыру рыногының тұрақтылығын ұстайтын қайта сақтандырушылар;
- сақтандыру инфрақұрылымының ұйымдары.

Әлеуметтік-экономикалық кеңістіктің бөлігі болып табылатын сақтандыру рыногына қатысушылар (субъектілері) болып келесілер табылады:

- сақтандырушы – сақтандыру шартын әзірлейтін сақтандыру компаниясы және сақтандырылушыға сақтандыру оқиғасы түскенде шығынды өтеуге міндеттеледі. Ол ұйымдар мен халыққа сақтандыру шартын ұсынады. Егер де потенциалды сақтандырылушыларды бұл қанағаттандырса, онда олар сақтандыру шартын жасайды және оған сәйкес сақтандырушыға сақтандыру жарналарын төлейді. Лицензиясы бар, мақсаты пайда алу болып табылатын заңды тұлғалар ғана сақтандырушы болып табылады. Егер сақтандыру шарты бір мерзімде бірнеше сақтандырушымен жасалынса, онда олар сақтандырылушы алдындағы қарыз бойынша ынтымақты жауапкершілікті алады. Бұл сақтандыруды жүргізуге лицензиясы бар, сақтандыру қоры қаражаттарын құру мен жұмсаумен айналысатын заңды тұлға. Сақтандыру ұйымдары АҚ, өзара сақтандыру

қоғамдары, қайта сақтандыру қоғамдары, қайта сақтандыру компаниялары, сақтандырушылар болып табылады. Сақтандыру өнімін сақтандыру рыногында жылжытуды және оны іске асыруды сақтандыру делдалдары: сақтандыру агенттері мен брокерлері жүзеге асырады;

- сақтандырылушы – сақтандырушымен келісімшарт жасаған заңды немесе жеке тұлға, ол бойынша сақтандырушы сақтандырылушыға сақтандыру оқиғасы түскен кезде сақтандыру төлемдерін төлейді;
- сақтандырып қорғауға Қазақстан азаматтарымен қатар, шетелдік азаматтар, азаматтығы жоқ азаматтар және шетелдік заңды тұлғалар да құқылы;
- пайда алушы – шартта тарап болмай, міндеттеменің орындалуын өз пайдасына талап ету құқығын алатын үшінші тұлға;
- сақтандырылған – өмірінде сақтандырушы сақтандыру төлемін төлейтіндей оқиға болуы мүмкін тұлға;
- қайта сақтандырушы (цедент) – өзі қабылдаған сақтандыру тәуекелдерін қайта сақтандыруға беруді жүзеге асыратын сақтандыру немесе қайта сақтандыру ұйымы;
- сақтандыру агенті – берілген өкілеттігіне сәйкес сақтандыру ұйымының атынан және тапсыруымен сақтандыру шарттарын жасасу жөніндегі делдалдық қызметті жүзеге асыратын жеке немесе заңды тұлға;
- сақтандыру брокері – сақтандыру және қайта сақтандыру мәселелері бойынша консультациялық қызметті, өз атынан және сақтанушының тапсыруымен сақтандыру шарттарын немесе өз атынан және цеденттің тапсыруымен қайта сақтандыру шарттарын жасасу жөніндегі делдалдық қызметті жүзеге асыратын заңды тұлға;
- актуарий – сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымының қажетті төлем қабілеттілігі мен қаржылық тұрақтылық деңгейін қамтамасыз ету мақсатында сақтандыру және қайта сақтандыру шарттары бойынша міндеттемелер мөлшерінің экономикалық-математикалық есептеулерін жүзеге асыруға байланысты қызметті атқаратын жеке адам;

- уәкілетті аудиторлық ұйым (уәкілетті аудитор) – уәкілетті мемлекеттік органның тиісті лицензиясы негізінде сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымының аудиті жөніндегі қызметті жүзеге асыратын аудиторлық ұйым (аудитор);
- өзара сақтандыру қоғамы – бұл сақтандырушылардың бірлестігі, сақтандыру қорын коммерциялық ұйым болып табылмайтын өзінің мүшелеріне көмек көрсету үшін, өзінің мүшелерінің күшімен құрады;
- сақтандыру пулы – тәуекелдерді бірігіп сақтандыру үшін сақтандыру компанияларының бірігуі. Әрбір компания пулға сақтандырылған тәуекелдерді береді және жарналар үлесін алады, осы үлесте жауапты болады. ҚР ірі тәуекелдерді сақтандыру үшін «Қазақстан» пулы, тұрғын-үй иелері болып табылатын азаматтардың заладарын толтыру үшін «XXI тұрғын үй қоры» пулдары құрылған. Сақтандырылушылар үшін сақтандыру пулымен сақтандыру шартын жасау сақтандыру оқиғасы түскен кезде сақтандырушылардың әр қайсысымен реттеу мүмкіншілігін білдіреді. Сақтандыру қатынастарын ұйымдастырудың осындай нысаны бірігіп сақтандыру деп аталады.

Сақтандыру пулы оған барлық қатысушылар алдын ала жауапкершіліктің келісілген үлесіне қатысатын полистерді сағады, ол сақтандырушы қатынастында осы үлес шеңберінде сипатталады және пулға қатысушылар оның үлесінен алатын тәуекелді ала алмайды.

Сақтандыру қатынасы келісімді болып табылады. Сақтандыру шарты – бұл сақтандырушы мен сақтандырылушы арасындағы мәміле, осыған байланысты сақтандырушы сақтандыру оқиғасы түскенде сақтандырылушыға немесе оның мұрагеріне сақтандыру төлемін төлеуге міндеттеледі, сақтандырылушы белгіленген мерзімде сақтандыру жарнасын төлеуге міндеттеледі.

Сақтандыру шарты – бұл тәуекелді беру тәсілі. Жеке және мүліктік сақтандыру шартын ерекшелейді. Ол ерекше және сақтау, кепілгерлік және заем шарттардан ерекшеленеді. Егер де шартта көрсетілген жағдай өзгерсе сақтандырылушы сақтандырушыға хабарлауы керек, басқаша жағдайда соңғысы шартты бұзу құқығын алады.

Сақтандыру қадағалауын жүзеге асыратын өкілетті мемлекеттік орган болып Қаржы нарығы мен қаржы ұйымдарын реттеу және қадағалау бойынша агенттік табылады, ол ҚР ҰБ бөлімшесі. Оның тапсырмалары:

- тұрақты сақтандыру жүйесін құру мен ұстау және ҚР сақтандыру рыногының инфрақұрылымын қалыптастыру;
- сақтандыру қызметіне қадағалау және оны реттеу;
- сақтандыру түрлерінің нақты тізімін, тәртібі мен принциптерін, сақтандырылушылар мен сақтандырушылардың құқықтары мен міндеттерін анықтау мен сақтандырудың қазіргі заманғы заңдылық базасын әзірлеу;

Сақтандыру рыногының құрылымы институционалды, аймақтық және салалық аспектілерде сипатталуы мүмкін.

22-суретте Қазақстанның сақтандыру рыногының институционалды құрамы көрсетілген.

22-сурет. ҚР сақтандыру рыногының институционалды құрылымы.

Сақтандыру рыногына тікелей қатысушылар болып бірлестікті құра алатын сақтандырушылар табылады. Сақтандыру қызметін пайдаланушылар рыногы және олардың мүдделерінің бағыттылығы сандық және сапалық түрде өзгереді.

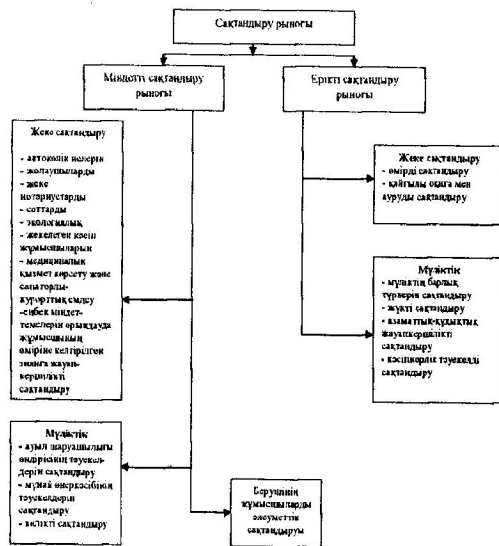
23-суретте ҚР сақтандыру рыногының салалық құрылымы көрсетілген.

ҚР «Сақтандыру қызметі туралы» заңында сақтандырудың міндетті салаларының (сыныптары) нақты тізімі келтірілмеген, бірақ осындай әрбір сынып үшін сақтандырудың осы сыныбын реттейтін заңға бағынышты актінің бөлу керектілігі көрсетіледі.

Сақтандыру рыногының тауары болып тұтынушылық құны сақтандыру қорғанысымен қамтамасыз етуде болатын сақтандыру құны табылады, ал баға сақтандыруды өтеу шығындарымен немесе сақтандырумен қамтамасыздандыруға, істі жүргізу шығындарымен және сақтандырушы пайдасымен анықталады.

Әрбір сақтандыру өнімі сақтандырудың нақты объектісі арақатынаста, сақтандыру себебін (сақтандыру тәуекелі), оның құны (сақтандыру тарифі) анықтайды, соңғысы сақтандырылатын оқиғалар алдында ақшалай төлемдер (есептер) шарты анықталады. Сақтандыру өнімінің куәлігі (сертификаты) болып сақтандыру шартының болу фактісін растайтын сақтандыру төлемі табылады.

Көптеген сақтандыру компанияларының жартысынан көбі жиналған жарналарды қайта сақтандыруға және негізінен шетелдік сақтандырушыларға береді. Әрбір үшінші сақтандыру компаниясы өзінде жиналған сақтандыру жарналарының 20 % қалдырылады.

23-сурет. ҚР сақтандыру рыногының салалық құрылымы.

Ескерту: автормен құрастырылған.

Сақтандыру компанияларының банк акцияларын сатып алуы келесі тенденция болды. Қаржылық дағдарыс жағдайында және банктердің сыртқы қарыздардың үлкен көлемін өтеу, сонымен қатар Қазақстан банктері қызметінде орын алған банк басшыларының потенциалды мүмкін қаржы алаяқтығында әрбір банкпен заңды тұлғамен – ерекше сақтандыру компаниялары рөлін атқаратын, банк депозиттерін сақтандыру қоры – шарт негізінде, банк депозиттерін сақтандыру сұрағы тұрады. Банктер оған салымдардың жекелеген түрлеріне сақтандыру сомаларын төлейді, ол депозиттер бойынша пайыздық ставканы төмендетуге негіз болады. Оның құрылтайшысы болып ҚР ҰБ табылады. Ол өз жұмысын ҚР 1999 жылы бастады, дегенмен батыс елдерінде бұндай тәжірибе бірнеше ондаған жылдар бойы болды. Оны құрғанға дейін ҚР көптеген банктер депозиттерді қорғай алмай өз қызметтерін тоқтатты.

Сақтандырылушылар құқығын қорғау мәселе болып қалады және оны кепілдендіру келесілерді талап етеді:

- сақтандыру саласының ақпараттық анықтығы;
- сақтандыру компанияларының қаржылық тұрақтылығы мен сенімділігі;
- сақтандырушылардың банкроттық жағдайында сақтандырушыларды қорғау.

Нарықтық экономикасы дамыған елдерде сақтандыру қоғамын ұйымдастыру нысаны мен көлемі бойынша әртүрлі көптеген сақтандыру қоғамдары жүзеге асырады. АҚШ-тың қазіргі нарығы – 2500 сақтандыру ұйымымен, Англия – 840, Италия – 252, Австрия – 170, Франция – 562 сақтандыру ұйымдарымен көрсетілген.

Сақтандыру компанияларының қызметі заңды актілермен реттеледі, оны орындамағаны үшін олар қаржылық жауапкершілікте болады.

1989 ж. шетелдік көздер мәліметтері бойынша әлемде 15 мыңға жуық сақтандыру компаниялары болды, олардың саны соңғы жылдары маңызды өзгерген жоқ. Көлемі бойынша ұсақ сақтандыру қызметі мен активтерінің үлкен санымен қатар сақтандыру рыногында қызметі анық халықаралық сипаттағы 100-ге тарта ірі сақтандыру корпорациялары қызмет етеді.

Ең ірі және дамыған сақтандыру нарықтары өнеркәсіптік дамыған елдерде қалыптасқан. Әлемдік көлемде жиналған сақтандыру сыйақысы көлемі бойынша бірінші орында АҚШ – 30%, Жапония – 22,5%, УФР – 7,6 %, басқа елдер – 30,9 %.

Қайта сақтандыру рыногы тікелей сақтандырудың дамуының маңызды факторы болып табылады. Экономикалық оқшауландырылған сақтандыру компаниялары басқа сақтандырушылармен өз қатынасын қайта сақтандыру негізінде құрады. Қайта сақтандыру компанияларын сақтандыру рыногының екінші қатысушысы ретінде ерекшелеуге болады. Өндіріс пен материалдық құндылықтардың үлкен құнын шоғырландырудың қазіргі деңгейінде, тек қана қайта сақтандыру механизмі сақтандырылушыларға ірі сақтандыру компанияларының, ал кей кездерде жекелеген сақтандыру рыногының мүмкіндіктерінен асып кететін көлемдегі тәуекелдер мен шығындарды сақтандыруға мүмкіндік береді. Бұл жағдайда тәуекелді бөлу ұлттық экономикалар шеңберінде ғана жүргізілмейді, ол шаруашалық байланыстарын интернационализациялауды есепке ала отырып халықаралық сипатқа ие болады. Шет елдерде қайта сақтандыру компаниялары сақтандыру рыногына міндетті қатысушы болып табылады.

Олар сақтандыру ұйымдарымен салыстырғанда жоғарғы тұрақтылыққа, жарғылық капиталдың үлкен көлеміне, шаруашылықтың әртүрлі салаларына инвестицияланған үлкен ресурстарға ие мамандандырылған компаниялар болып табылады. Қазіргі кезде әлемде 250-ге жуық қайта сақтандыру компаниялары қызмет етеді. Отандық сақтандыру компаниялары өздерінің тәуекелдерінің бөлігін шет елде сақтандырады. 1994 ж. 16 сәуірдегі ҚР аймағында сақтандыру қызметін лицензиялау туралы ережеде сақтандырудың жекелеген түрлері бойынша тәуекелдердің нақты мөлшерлері сақтандыру қызметі түрлерін бойынша сақтандыру төлемдерінен белгілі пайызда белгіленген. Компания мүмкіндігінен жоғарғы жауапкершілік қайта сақтандыруға берілді.

ҚР қайта сақтандыру рыногының пайда болуы 1999 жылға қатысты. Осы жылдың өзінде ҚР кәсіби қайта сақтандыру құрылымы мен ұлттық сақтандырушылардың әлсіздігі салдарынан, қайта сақтандыруға 242,9 млрд. теңге көлеміндегі жауапкершілік берілді және шетелдік серіктестіктер үлесі 98,4% құрайды.

Қазіргі кезде ҚР қайта сақтандыру операцияларын Қазақинстрах, Алматы-АСКО, Авиаполис, Надежда, Астыкинстрах, АҚО-АСКО, Райнбек- Сейсмпалис, Интергрейт және т.б. сақтандыру компаниялары орындайды. Қайта сақтандыру рыногында Қазақинстрах сақтандыру компаниясы көшбасшы болып табылады, оның үлесіне республикада жүргізілетін операциялардың 89% келеді.

Қазақстандық сақтандырушылар тәуекелді қайта сақтандыру бойынша шетелдік компаниялармен жұмыс істейді. Олар: Ресей («Транссиб Ре», «Виора СИФ», «СК «Континет-Полис», «АСКО», «Национальное перестраховочное общество», «Госстрах», «Инстарх»), Германия («Келн Ре»), Англия («Александр Хауден Групп»). Сақтандыру жауапкершілігі әлемнің 150-200 ірі сақтандыру компанияларында орналастырылуы мүмкін.

Қазақстанның сақтандыру рыногының ерекшелігі келесідей:

- сақтандырушылар санының тұрақты ұлғаюы байқалады, сақтандыру компанияларының жарғылық капиталы ұлғаюда;
- сақтандыру операцияларының көлемі маңызды өсті;
- мүлкітік сақтандыру түрінің үлесінің өсуі байқалады;
- жеке сақтандыруда жазатайым оқиғадан қысқа мерзімді сақтандыру үлесі, өмірді сақтандыру үлесі өсті;
- қайта сақтандыру рыногы дамудың бастапқы сатысында, бірақ дамуда;
- халықтың сатып алу қабілеті төмендеуде;
- республика кәсіпорындарының экономикалық дәрменсіздігі;
- потенциалды сақтандырушылардың кәсібилігі мен сақтандыру мәдениетінің төменгі дейгейі;
- сақтандыру рыногы инфрақұрылымының дамымауы, яғни сақтандыру институттары мен кәсіби мамандар-сарапшыларды, брокерлерді, актуарийлерді дайындаудың тұтас жүйесінің болмауы;
- сақтандырушылардың төменгі қаржылық тұрақтылығы;
- қаржы, салық механизмдерінің сақтандыру рыногы құралдарымен келісілмегендігі;

- жалпы ішкі өнімге сақтандыру сыйақыларының қатынасының, жалпы ішкі өнімге сақтандыру ұйымдарының меншікті капиталының қатынасының жан басына сақтандыру сыйақыларының өсуі байқалады, бұл көрсеткіштер әлемнің ғана емес, сонымен қатар Ресей мен Бағыс Еуропа көрсеткіштерінен ондаған есеге аз.

Инвестициялық қызметті жүзеге асыру және қосымша кірісті алу Республикада сақтандыру бизнесінің сапалық деңгейін көтерудің маңызды факторы болып табылады.

ҚР сақтандыруды дамыту бағдарламалары толық көлемде орындалмаған. Отандық сақтандыру компанияларын капитализациялау деңгейі жеткіліксіз болып қалып отыр. Оларға сақтандырудағы ірі жобалар қол жеткізілмейді. ҚР сақтандыру ұйымдары белгілі институционалды инвесторлар бола алмайды. Соңғы жылдары ҚР ҰБ сақтандыру рыногы мәселелерін шешу бойынша заң және нормативтік-құқықтық базаны жетілдіру және дамыту облысында, нарық тұрақтылығын көтеру және сақтандырылушыларды қорғау жөнінде үлкен жұмыстар жасалды. Сақтандырылушыларға талаптарды көтеру олардың санын азайтуға, әрекеттегі компаниялардың капитализациясын, олардың тұрақтылығын көтеруге мүмкіндік береді. Сақтандыру компаниялары активтерінің ұлғаюы олардың құрылымы мен сапасын жақсартумен үйлесті.

Бірақ ҚР сақтандыру рыногында мәселе жеткілікті. Нарықтың жеделдетілген дамуына кедергі келтіретін себептердің бірі болып сақтандырудың міндетті түрлерінің жеткіліксіз дамуы табылады.

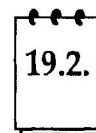
Сақтандыру қызметтері рыногындағы істің қанағаттанарлықсыз жағдайы себептерінің қатарына шарушылық субъектілері мен халықтың төменгі төлем қабілеттілігін жатқызады.

Сақтандыру мәдениетінің жеткіліксіз деңгейі мен халықтық өмірді сақтандыру институтына сенімсіздігі нарық мәселелерінің бірі болып есептеледі. Өсудің маңызды қарқынына қарамастан ҚР сақтандыру рыногы экономика мен халық өмірінде маңызды рөл ойнамайды. Сақтандыру қызметтерінің тізімі көптеген сақтандыру компанияларында шектелген және олардың мүмкіндіктері де шектелген, ол экономика мен қаржы қызметтері нарығының өсіп келе жатқан талаптарына жауап бермейді, ірі жобаларға қолы жетпейді және де олар белгілі институционалды инвесторлар болмайды.

Сақтандыру компанияларының қызметі туралы ақпарат шектеулі және жеткіліксіз болып қалып отыр, нарықтың жабдықтығы халықтың сақтандыруға деген сенімі мен мүдделігін көтеруге ықпал етпейді. Одан әрі қарай заң және нормативті базаны жетілдіру, салық салуды оңтайландыру сұрақтарын шешу, дамыған елдердің көрсеткіштер деңгейіне жақындау керек.

Ұлттық сақтандыру рыногының дамуы маңызды тапсырмалардың бірі болып табылады. Сақтандыру рыногының сақтандыру мен қайта сақтандыру схемасына интеграциялануы ҚР ХСҰ енуінің сақтандыру секторы бөлігіндегі белгілі принциптері 2000 жылдан бастап ҚР ҰБ мүше болып табылады.

Сақтандыру рыногы өркениетті қоғамның бөлінбейтін бөлігі болып табылады. Осыған байланысты оны дамыту стратегиясы республиканың жалпы экономикалық даму стратегиясымен үйлестірілуі қажет.

Сақтандыру ұйымдарының активтері, пассивтері, кірістері мен шығыстары қызметінің нәтижелері

Сақтандыру ұйымының активтері мен пассивтері оның балансынан көрінеді (15-кесте).

15-кесте. 01.01.200X жылға сақтандыру ұйымының балансы (теңге)

(сандар шартты)

АКТИВ	Сома мың тенге	ПАССИВ	Сома мың тенге
1	2	3	4
I. Басқалай активтер, барлығы	190000	I. Басқалай пассивтер, барлығы	10000
Оның ішінде		Дивидендтер бойынша есеп	0
Жер мен ғимараттардан басқа, негізгі құралдар	50000	Болашақ кезең кірістері	0
Материалдық құндылықтар	10000	Тұтыну қорлары	0
Ақшалай қаражаттар	145000	Алдағы шығыстар мен төлемдердің резервтері	10000

Кестенің жалғасы

1	2	3	4
Болашақ кезең шығындары	10000	Міндетті сақтандыруға нысаналы қаржыландыру	0
Басқалай активтер	0	Басқалай пассивтер	0
		2. Кредиторлар, барлығы	75000
2. Қайта сақтандыруда алынған тәуекелдер бойынша депо сыйақылар	0	Оның ішінде	
		Жалақы бойынша	20000
3. Дебиторлар, барлығы	10000	Әлеуметтік сақтандыру мен қамтамасыздандыру бойынша	5000
Сақтандыру және қайта сақтандыру операциялары бойынша дебиторлық қарыз	10000	Бюджет алдында	50000
Жарғылық капиталға жарналар бойынша дебиторлық қарыз	0	Басқалай кредиторлар	0
Басқалай дебиторлық қарыз		3. Қайта сақтандыруға берілген тәуекелдер бойынша депо сыйақылар	0
4. Сақтандыру резервтеріндегі қайта сақтандыру үлесі, барлығы	50000	4. Сақтандыру резервтері, барлығы	400000
Оның ішінде		Оның ішінде	
Жасалынбаған сыйақы резерві	10000	Жасалынбаған сыйақы резерві	50000
Өмірді сақтандыру бойынша резерв	30000	Өмірді сақтандыру бойынша резерв	275000
Шығындар резерві	10000	Шығындар резерві мен басқалай техникалық резервтер	50000
		Алдын алу шараларының резерві	2000
5. Қаржылық салымдарға инвестициялар, барлығы	300000	Міндетті медициналық сақтандыру бойынша резервтер	5000
Оның ішінде			
Жылдымайтын мүлік	0	5. Капитал және резервтер, барлығы	156000

Кестенің соңы

1	2	3	4
Қаржылық салымдар мен капиталға қатысу	75000	Оның ішінде	
Өмірді сақтандыру бойынша ссудалар	225000	Жарғылық капитал	50000
Басқалай қаржылық салымдар	0	Үстеме капитал	0
		Резервтік капитал	5000
6. Материалдық емес активтер, барлығы	40000	Нысаналы қаржыландыру мен түсімдер	0
Оның ішінде		Есепті жылдың бөлінбеген пайдасы	25000
лицензиялар	20000	Арнайы тағайындалған қорлар	50000
Ұйымдастыру шығындары	15000		
Баланс валютасы, барлығы	615000	Валюта балансы, барлығы	615000

Сақтандыру резервтері пассивтердің негізгі баптары (сақтандыру компаниясын қаржыландыру көзі) болып табылады. Сақтандыру резервтерінің шамасы сақтандыру оқиғасының түсу ықтималдылығынан қалыптасады. Сақтандыру резервтерінің шамасы компанияның клиенттерге сақтандыру өтемдерін төлеу бойынша қарыздарына, берілген сақтандыру полистерінің әрекет ету мерзімінде төлемдер бойынша қарыздың құралу мүмкіндігін қоса сәйкес болуы керек.

16-кестеде сақтандыру ұйымының пайдасы мен шығындары туралы есебі келтірілген, одан сақтандыру ұйымының кірістері мен шығындары көрінеді.

16-кесте. 200X жылы сақтандыру ұйымының пайдасы мен шығындары туралы есебі (сандар шартты)

Кірістер мен шығыстар баптары	Сума, мың теңге
1. Өмірді сақтандыру	
1.1. Сақтандыру жарналары (сыйақылар)	32000
Оның ішінде	
1.1.1. Қайта сақтандыруға берілген тәуелдер бойынша	400
1.1.2. Сақтандыру жарналары (сыйақылар) – қайта сақтандыру нетосы	31600

Кестенің жалғасы

1.2.Инвестициялар бойынша кірістер	80
1.3.Инвестициялар бойынша шығыстар	20
1.4. Қайта сақтандыру үлесін есепке ала отырып төленген шығындар (төлемдер)	20000
1.5. Өмірді сақтандыру бойынша қайта сақтандыру үлесін есепке ала отырып резервтерді өзгерту	-10000
1.6. Операциялық шығыстар – қайта сақтандыру неттосы	1660
1.7. Өмірді сақтандыру бойынша операциялардың нәтижесі (1.1-1.1.1.+1.2.+1.3.-1.4.-1.5.-1.6.)	20000
2. Өмірді сақтандырудан басқа сақтандыру	
2.1.Сақтандыру жарналары (сыйақы), барлығы	30000000
2.1.1. Қайта сақтандыруға берілген тәуелдер бойынша	1460000
2.1.2. Сақтандыру жарналары (сыйақылар) – қайта сақтандыру неттосы	1540000
2.2. Жасалынбаған сыйақының резервтерін қайта сақтандырушылардың үлесін есепке ала отырып өзгерту	600000
2.3. Қайта сақтандырушылардың үлесін есепке ала отырып төленген шығындар (сақтандыру төлемдері)	1400000
2.4. Шығындар резервін қайта сақтандырушылардың үлесін есепке ала отырып өзгерту	200000
2.5. Алдын алу шаралары резервіне аударымдар	100000
2.6. Өрт қауіпсіздігі қорына аударымдар	20000
2.7. Операциялық шығындар	140000
2.8. Сақтандырудың басқа түрлері бойынша операциялардың нәтижесі (2.1-2.1.1.-2.2-2.3.-124.-2.5.-2.6.-2.7)	340000
3. Басқалай кірістер мен шығыстар	
3.1. Инвестициялар бойынша кірістер	160000
3.2.Инвестициялар бойынша шығыстар	40000
3.3. Басқару шығындары	60000
3.4. Басқалай кірістер	0
3.5. Басқалай шығыстар	20000
3.6. Басқалай кірістер мен шығыстар сальдосы (3.1-3.2-3.3+3.4-3.5)	40000
4. Жалпы және таза кіріс	
4.1. Пайда (сақтандыру және қаржылық қызметтен шығын (1.7+2.8+3.6)	400000
4.2. Басқалай кірістер	100000
4.3. Басқалай шығыстар	60000
4.4. Есепті кезең пайдасы (шығыны) (4.1+4.2-4.3)	440000
4.5. Пайдаға салынатын салық	60000
4.6.Оқшауландырылған қаражат	200000
4.7.Есепті кезеңнің бөлінбеген пайдасы (шығын) (4.4-4.5-4.6)	180000

24-суретте сақтандыру компаниясының қаржысының қалыптасуы сызбасы келтірілген.

24-сурет. Сақтандыру ұйымының қаржыларының қалыптасуы.

19.3.

Сақтандыру компаниялары сақтандыру рыногына қатысушылар ретінде

Жұмыс істейтін сақтандыру рыногы әртүрлі құрылымдық буындарды біріктіретін күрделі жүйені құрайды. Сақтандыру рыногында осындай бірінші қатысушы болып тікелей сақтандыру компаниялары табылады, яғни сақтандыру операцияларын жүргізетін мамандандырылған ұйымдар. Осы жерде ерекше, өзіндік ерекше қорларды қалыптастыру процесі жүзеге асырылады, ол осы қорларды құруға қатысушылардың шығынын өтеуге арналған.

Сақтандыру компаниясы – сақтандыру рыногының негізгі элементі, сақтандыру қорын ұйымдастырудың нақты нысаны. Ол сақтандырылушымен қатынасқа түсе отырып сақтандыру қорын қалыптастыру және пайдалану процесін жүзеге асырады. Сақтандыру компаниясын сақтандыру қорының қоғамдық ныса-

ны, нарықтық инфрақұрылымның керекті элементі, шаруашылық өмірдің толық құқықты субъектісі деп айтуға болады.

Бұл өз қызметін алынған лицензия негізінде шарттарды жасау мен атқару бойынша жүзеге асыратын коммерциялық ұйым. Сақтандыру компаниялары АҚ нысанында құрылады, сонымен қатар жеке және заңды тұлғалар, резиденттер мен бейрезиденттер, мемлекет үкімет ретінде құрылтайшы бола алады.

Сақтандыру компаниясы сақтандыру мен оған қызмет көрсету шартын жасайды. Бұл сақтандыру рыногының басқа сақтандыру ұйымдарымен ортақ сақтандыру мен қайта сақтандыру шарттары негізінде қатынасқа түсетін экономикалық шарттастырылған буын.

Отандық сақтандыру компанияларының жарғылық капиталы ақшалай нысанда, ұлттық валютада қалыптастырылады. Құрылтайшыларға тартылған және қарыз капиталын пайдалануға тиым салынады. Сақтандыру компанияларын құруға рұқсатты Қаржы нарығы мен қаржы ұйымдарын реттеу мен қадағалау бойынша агенттілік қабылдайды және ол келесі құжаттарды ұсынғанда лицензия береді:

- сақтандыру компаниясын құруға рұқсат алуға арыз;
- жарғы;
- құрылтайшылардың сақтандыру ұйымын құру шешімі туралы хаттама;
- құрылтайшылар туралы мәліметтер.

Лицензия алу үшін келесі, құжаттар ұсынылады:

- лицензия алуға арыз;
- тіркеу туралы куәлік пен статистикалық карточканың нота-риалды куәландырылған көшірмесі;
- жарғының нотариалды куәландырылған көшірмесі;
- жарғылық капиталды төлеу толықтығы туралы түбіртек;
- сақтандыру компаниясы басшылығы туралы мәлімет;
- сақтандыру тәртібі;
- ішкі аудит қызметі туралы ереже.

Сақтандыру компаниялары өз сақтандыру қорын сақтандыру төлемдері (сақтандыру сыйақылары) есебінен шоғырландырады және оны ҚР заңдылығымен рұқсат етілген бағытқа сәйкес

қаржылық инвестицияны жүзеге отырып бағалы қағаздарға салады. Олар өз кірістерін басқа кәсіпорындардың акциялары мен облигацияларына, мемлекеттік бағалы қағаздарға салады, сонымен қатар ақшалай қорға ие, банктік мекеме ретінде кәсіпорындар мен мемлекетке несие бере алады. Алынған лицензиялар жинақтаушы сақтандыруға немесе жинақтаумен үлеспейтін басқа нысандарға рұқсат береді.

Шартты жасауда сақтандырушы сақтандырылушының жағдайын мұхият қадағалайды. Сақтандырылушыға аз мерзім, сақтандырушыға – ұзақ мерзім тиімді, өйткені ол шығынды жаба алмайды.

Сақтандыру компаниялары сақтандыру қызметтерін ұсынуда бәсекелестік жағдайда бола отырып атқаруды жетілдіреді, сақтандыру объектілері тізімін кеңейтеді.

Сақтандыру компаниясы бір мезгілде өмірді сақтандырумен де, мүлкті сақтандырумен де айналыса алмайды.

Сақтандыру компаниясы сақтандыру ұйымы сақтанушыға сақтандыру шартын жасау арқылы сақтандырудың бір немесе бірнеше сыныбы шегінде әзірлейтін және беретін сақтандыру түрлерін әзірлей алады.

Сақтандыру компаниялары келесілерді жүзеге асыра алады:

- басқа заңды тұлғалар мен мемлекеттің бағалы қарыздарына қаржылық салымды жүзеге асыра отырып, инвестициялық қызметті;
- басқа заңды тұлғалар мен мемлекетке несиелер беру;
- өз сақтандырылушыларына жинақтаушы сақтандыру шарты бойынша өтеуін төлеп алу сомасынан жоғары емес мөлшерде заемдар беру;
- сақтандыру қызметі бойынша қолданбалы бағдарламалар пакетін сату;
- сақтандыру қызметі туралы әдебиетті сату;
- өз мүмкін жалға беру немесе сату;
- сақтандыру сұрақтары бойынша кеңес беруді жүзеге асыру;
- сақтандыру облысында мамандар кәсібін көтеру үшін оқуды жүргізу;
- сақтандыру агенті ретінде қатысу.

Қаржы жүйесі (микроорта) ретінде сақтандыру компаниясының ішкі элементтеріне сақтандыру өнімдері, сақтандыру полистерін сатуды ұйымдастыру жүйесі, сақтандыру тарифтерінің жүйесі, сақтандырушының меншікті құрылымы, ресурстар (материалдық, қаржы, еңбек) жатады.

Басқарушы факторларға сақтандырылушыларға техникалық қызмет көрсету деңгейін, мәдениет деңгейі мен клиенттермен жұмыс сапасы деңгейін жатқызады.

Осы жүйенің (макроорта) сыртқы элементтеріне нарықтық сұранысты, бәсекелестікті, сақтандыру қызметтерінің науқанын, сақтандыру рыногының инфрақұрылымын жатқызады. Сақтандыру компанияларының басқарылмайтын факторларына ғылыми-техникалық прогресс, мемлекеттің саясаты, халық саны мен оның құрамы, ақша жүйесінің жағдайы, халықтың өмір сүру деңгейі, сақтандыру мәдениетінің деңгейі, ұлттық дәстүр, әлемдік сақтандыру рыногының конъюнктурасы жатады.

Қаржы нарығы мен қаржы ұйымдарын реттеу мен қадағалау бойынша агенттік сақтандыру компаниялары үшін пруденциялық нормативтерді белгілейді, оны сақтау олардың төлем қабілеттілігі мен қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етеді. Атап айтқанда, сақтандырудың бір шарты бойынша міндеттеменің ең жоғарғы көлемі меншікті капитал мен сақтандыру резервтері мөлшерінің 10%-нан аспауы керек, олардың тағайындалуы – сақтандыру шарты бойынша сақтандыру төлемдері.

Сақтандыру ұйымдары орындалатын сақтандыру операцияларының сипаты, қызмет көрсету зонасы бойынша сипатталады.

Сақтандыру ұйымдары заңды актілерді, әдістемелік нұсқауларды әзірлеуге, конференцияларды, біліктілікті көтеру курстарын ұйымдастыру, сақтандыру компанияларының қаржылық тұрақтылығын нығайту бойынша шараларға қатысу үшін бірлестіктерді құрады. Сақтандыру ұйымдары филиалдарды өкілдіктер мен еншілес ұйымдарды құра алады.

Жарғылық капиталдың маңызсыз мөлшері салықтық жеңілдіктер сақтандыру фирмаларының санын 1991 жылдан бастап Қазақстан тәуелсіздік алған алғашқы бесжылдықта бірнеше жүзге дейін көтеруге мүмкіндік берді. Сақтандыру туралы заңда

маңызды кемшіліктер орын алды, олар: ол салық ұйымдарына қатаң талапты белгіледі, оның ішінде салықтық; оларға қызметтің басқа түрлерімен айналысуға рұқсат берді. ҚР Президентінің «Сақтандыру рыногын қалыптастыру және дамыту бойынша ұйымдастыру құқықтық шаралар туралы» жарлығы сақтандыру компанияларының жарғылық капиталын ұлғайтуды талап етті, олардың қызметтің басқа түрімен айналысуына тыйым салды. Қабылданған шаралар нәтижесінде олардың саны 2006 жылы 53-ке дейін төмендеді. 2000 жылдың басында 70 сақтандыру компаниясының сақтандыру қызметін жүргізуге лицензиясы болады. Қазірде Қазақстанда филиалдардың тармақталған торабы бар 39 ұйым лицензияланған қызметпен айналысады.

«Сақтандыру қызметі туралы» заңмен ҚР аумағында резидент емес сақтандыру компанияларының филиалдары мен өкілдіктерін ашуға, сонымен қатар бейрезиденттердің сақтандыру-брокерлерін, олардың салыстырмалы дербестігі мен ақшаны шетелге аудару мүмкіндігінің болуына байланысты рұқсат етілмейді.

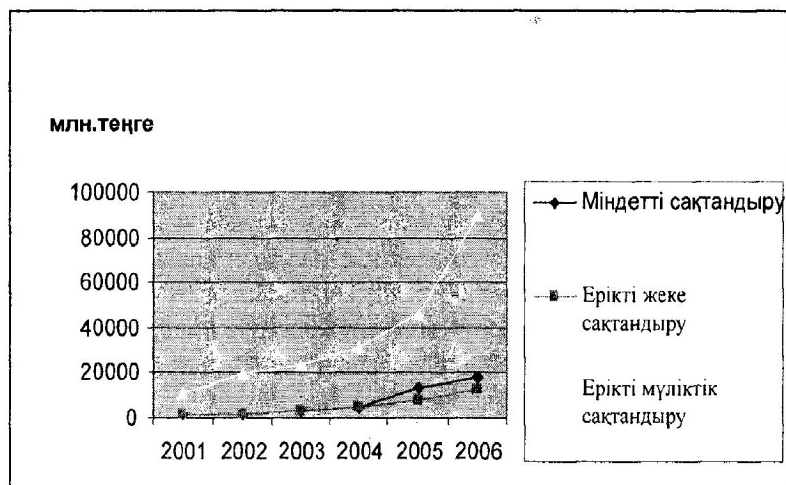
Қазақстанда сақтандыру компанияларының маңызды мәселесі болып жоғарғы деңгейдегі білікті мамандардың болмауы табылады. Бұл мәселелерді шешу елдің оқу орындары мен Қазақстанның сақтандырушылар одағына жүктелуі керек.

17,18-кестелерде Қазақстанның 2001-2006 жылдардағы сақтандыру компанияларының саны, сақтандыру компанияларының сақтандыру төлемдерінің түсуі мен сақтандыру өтемдерін төлеу туралы мәліметтер келтірілген.

17-кесте. 2001-2006 жылдар аралығында сақтандырылушылардан Қазақстанның сақтандырушылары алған сақтандыру сыйақылары

Көрсеткіш	2001 ж.	2002 ж.	2003 ж.	2004 ж.	2005 ж.	2006 ж.	Өсу қарқыны
Міндетті сақтандыру	1305	1202	2842	4446	12951	17885	13,70
Ерікті жеке сақтандыру	1759	1813	2778	4546	7831	12888	7,33
Ерікті мүлктік сақтандыру	10810	19605	23250	30986	46341	89493	8,28
Барлығы	13873	22719	28870	39978	67123	120266	8,67
Сақтандыру фирмаларының саны	38	34	32	36	37	38	1,03

Ескерту: статистика бойынша агенттіктің мәліметтері.

25-сурет. 2001-2006 жылдар аралығында сақтандырылушылардың сақтандырылушыларға төлеген сақтандыру сыйақылары

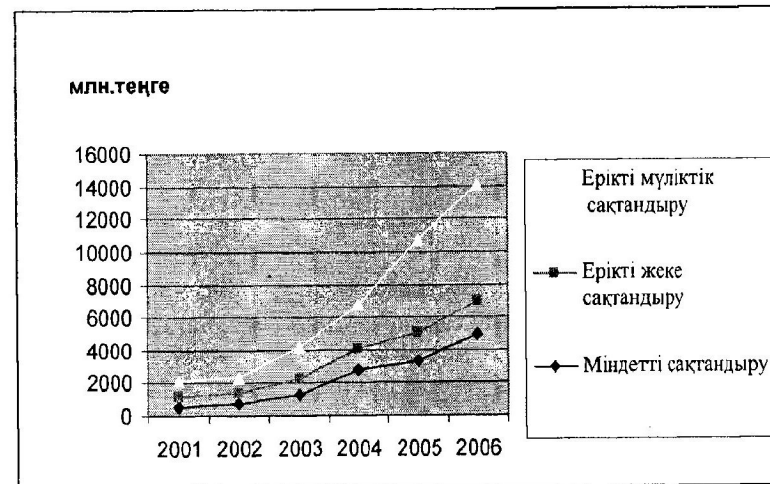
Көріп отырғанымыздай міндетті сақтандыру бойынша сақтандыру төлемдері ерікті сақтандыру – жеке және мүліктік – бойынша өсу қарқынынан 1,7 есеге асып отыр. Сақтандыру фирмаларының саны салыстырмалы тұрақты, бірақ Қазақстанның тәуелсіздік алған кезінен бастап олардың саны жекелеген сақтандыру филиалдарының жабылуы және фирмалардың бірігуі салдарынан кеміді, өйткені олардың жарғылық және меншікті капиталына қойылатын талап тұрақты түрде көтеріліп отыр.

18-кесте. 2001-2006 жылдар аралығында сақтандырылушылардың Қазақстанның сақтандырылушыларына сақтандыру төлемдері

млн. теңге

Көрсеткіш	2001 ж.	2002 ж.	2003 ж.	2004 ж.	2005 ж.	2006 ж.	Өсу қарқыны
Міндетті сақтандыру	585	759	1317	2839	3328	4974	8,50
Ерікті жеке сақтандыру	607	586	989	1266	1678	2013	3,32
Ерікті мүліктік сақтандыру	1006	969	1867	2638	5764	7105	7,06
Барлығы	2198	2315	4172	6743	10770	14092	6,41

Ескерту: Статистика бойынша агенттіктің мәліметтері.

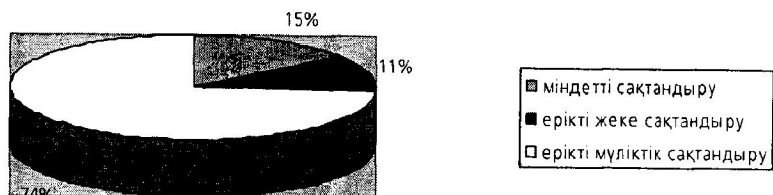
26-сурет. 2001-2006 жылдар аралығында сақтандырылушылардың сақтандырылушыларға сақтандыру төлемдерінің серпіні

26-сурет мәліметтері ең үлкен өсу қарқыны ерікті мүліктік сақтандырудың өсу қарқыны екендігін көрсетеді.

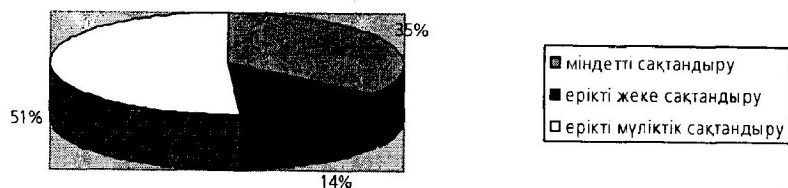
26,27-сурет мәліметтері бойынша сақтандыру сыйақылары мен сақтандыру төлемдері келесілер бойынша сәйкес келмейді:

- міндетті сақтандыру бойынша 15 пайыз 35 пайыздан кем;
- ерікті жеке сақтандыру бойынша 11 пайыз 14 пайыздан кем;
- ерікті мүліктік сақтандыру бойынша 74 пайыз 51 пайыздан көп.

Көрсетілген талдау мәліметтері сақтандыру сыйақылары мен сақтандыру төлемдерін балансқа әкелу керектігін көрсетті. Бөлшектеп айтқанда міндетті сақтандыру бойынша сақтандыру сыйақыларын кем дегенде екі есеге ұлғайту керек.

27-сурет. 2006 жылы Қазақстанның сақтандырушыларының сақтандырушыларға төлеген сақтандыру сыйақыларының құрылымы.

27-сурет. 2006 жылы Қазақстанның сақтандырушыларының сақтандырушыларға төлеген сақтандыру сыйақыларының құрылымы.

19-кестеде сақтандыру сыйақылардағы сақтандыру төлемдерінің үлесі сипатталған.

19-кесте. 2001-2006 жылдар аралығындағы Қазақстанның сақтандыру компанияларының сақтандыру төлемдері мен сақтандыру сыйақыларының арақатынасы

Көрсеткіш	2001	2006	Өсу қарқыны
Міндетті сақтандыру	44,8	27,81	0,62
Ерікті жеке сақтандыру	34,5	15,6	0,45
Ерікті мүлктік сақтандыру	9,3	7,9	0,85
Барлығы	15,8	11,7	0,74

Ескерту: автормен құрастырылған.

Көріп отырғанымыздай, сақтандыру компанияларының сақтандыру сыйақыларындағы (негізгі кірістердегі) сақтандыру төлемдерінің үлесі жеткілікті төмен – 2001 жылы 15,8%, 2006 жылы – 11,7% және ол төмендеуде. Бұл сақтандыру сыйақылары

мен тарифтердің нормалау әдістемесін қайта қарастыру керектігін білдіреді, өйткені сақтандыру қорларының өсуі негізсіз.

2008 жылдың 1-ші желтоқсанына берілген лицензияларға сәйкес республиканың қаржы нарығында 44 сақтандыру ұйымдары жұмыс істеді. Өмірді сақтандыру бойынша 8 ұйымның азаматтық құқықтық міндеттері иелерін міндетті сақтандыру бойынша 29 ұйымның лицензиясы болды. Сонымен қатар сақтандыру қызметі нарығында 12 сақтандыру брокері мен 55 актуарийлер қызмет етеді.

2008 жылдың 1-ші желтоқсанына сақтандыру ұйымдарының активтері-269,1 млрд. теңгені, меншікті капитал-162,8 млрд. теңгені, сақтандыру резервтерінің сомасы - 88,2 млрд. теңгені, сақтандыру сыйақыларының көлемі - 124,6 млрд. теңгені, оның ішінде міндетті сақтандыру бойынша - 5 млрд. теңгені құрады. Сақтандыру сыйақыларындағы өмірді сақтандыру үлесі 4,1%. Қайта сақтандыруға берілген сақтандыру сыйақыларының сомасы 57,4 млрд. теңге немесе сақтандыру сыйақыларының жалпы көлемінің 46,1%, сонымен бірге бейрезиденттерге қайта сақтандыру үшін сақтандыру сыйақыларының 40,3% берілген.

2008 жылдың он бір айына сақтандыру төлемдерінің көлемі 53,6 млрд. теңгені, оның ішінде міндетті сақтандыру бойынша 8,2 млрд. теңгені, ерікті жеке сақтандыру бойынша 7,4 млрд. теңгені, ерікті мүлктік сақтандыру бойынша - 38,1 млрд. теңгені құрады. Барлық көрсеткіштер өткен кезеңмен салыстырғанда өсті.

Сақтандыру ұйымының пайда көзі болып сақтандыру қызметінен, уақытша бос қаражаттарды өндірістік және өндірістік емес сфераларға инвестициялаудан, кәсіпорын акцияларынан, банк депозиттерінен түсетін кірістер есептеледі және т.б.

Сақтандыру компаниясы – сақтандыру рыногының негізгі буыны.

Сақтандыру компаниясы – сақтандыру және оларға қызмет көрсету шарттарын жасауды жүзеге асыратын, шарттастырылған құрылымды сипаттайтын, сақтандыру қоры қызметінің белгілі қоғамдық нысаны. Сақтандыру компаниясына техникалық-ұйымдастырушылық бірлік пен оның ресурстарының экономикалық шарттастырылуы, олардың дербес толық айналымы тән.

Сақтандыру компаниясы экономикалық жүйеде өндірістік қатынастардың белгілі жүйесінде дербес шаруашылық субъектісі ретінде қызмет етеді. Өз қатынасын тек қана сақтандырылушылармен ғана емес, қайта сақтандыру мен ортақ сақтандыру негізінде басқа сақтандырушылармен де құрады.

Сақтандыру компанияларының жаңа рөлі олардың мамандандырылған несиелі институттарының функцияларын көптеп атқаруында, яғни шаруашылық қызметтің жекелеген сфералары мен салаларын несиелеумен айналысады.

Сақтандыру активтер шамасы мен оларды мүмкіншілігінше ссудалық капитал ретінде пайдалануы бойынша коммерциялық банктерден кейінгі алғы позицияны алады.

Олармен шоғырландырылатын ресурстар оларды бағалы қағаздар нарығы арқылы ұзақ мерзімді өндірістік салымдар үшін пайдалануға мүмкіндікті құрайды. Банктер ондай мүмкіндіктерге ие емес. Осыған байланысты сақтандыру компаниялары капиталдар нарығында алғы орынды алуы мүмкін.

Сақтандыру компаниялары келесі типтерде болуы мүмкін:

- акционерлік сақтандыру қоғамы, яғни акцияларды сату жолымен ақшалай қаражаттарды орталықтандыру негізінде сақтандыру қорларын ұйымдастыру нысаны;
- ең ірі және қауіпті тәуекелдерді қайталап сақтандыруды жүзеге асыратын қайта сақтандыру компаниялары;
- сақтандыру қорын қаражаттарды оның мүшелерінің паймен қатысу жолымен орталықтандыру негізінде ұйымдастыруды қарастыратын өзара сақтандыру қоғамы;
- мемлекеттік сақтандыру компаниясы – мемлекетпен құрылған сақтандыру қорын жариялық-құқықтық ұйымдастыру, мысалы, экспортты сақтандыру бойынша Қазақстандық корпорация;
- мемлекеттік емес зейнетақы қоры – сақтандырылушыға оның зейнеткерлік жасына жеткенде төлеуге кепілдік беретін жеке сақтандыруды ұйымдастырудың ерекше формасы.

Сақтандыру компаниялары шешетін негізгі функционалды тапсырмалар:

- сақтандыру шартын жасау. Сонымен қатар әрбір сақтандырылушы бойынша алдыңғы шарттардың болуы, сақтандыру төлемдері тексеріледі, тарифтік ставкаға түзету коэффициенттері есептеледі, шарт мәліметтері одан әрі өңдеу үшін бағаға енгізіледі, керекті құжаттар беріледі;
- қосымша шартты жасау. Негізгі шартты есепке ала отырып сақтандырудың өзгерген шарты немесе объектілері бойынша есептеулер, қайтадан жасалған немесе өзгертілген шарттар туралы мәліметтер базасын толықтыру;
- қайта сақтандыру келісімін жасау;
- қайта сақтандырылушыларға ақшалай қаражаттарды аудару;
- сақтандыру келісімінің бітуі, мәліметтер базасындағы ақпараттарды резервтер мен басқалай есептерді қалыптастыру үшін ауыстыру;
- сақтандыру оқиғасы түскенде өтемді есептеу, төлемдер проводкасы, келісім бойынша қайта есептеу немесе оны тоқтату сақтандыру оқиғаларының базасын жүргізуі;
- келісімді бұзуда сақтандырылушымен есеп айырысу, ақшалай қаражаттар проводкасы, келісімдер базасында өзгерістерді жүзеге асыру;
- сақтандыру түрлері бойынша базалық тарифтік ставкаларды есептеу. Мәліметтер базасында сақтандырудың нақты түрі бойынша сақтандыру оқиғасы бойынша шарттарды қарау, статистикалық кестелерді пайдаланып есептеу;
- резервтік қорды, шоттардың ағымды жағдайын талдау, сақтандыру түрлері бойынша келісімдер саны мен сомасындағы өзгерістерді бақылау негізінде есептеу, талап және ағымды жағдай бойынша есептеу;
- сақтандыру қаржысын талдау. Сақтандыру рыногының тенденциясын анықтау, меншікті қызметті талдау, одан әрі дамуды болжау, мүмкін басқарушылық шешім нұсқаларын талдау;
- компанияның қаржылық жағдайын талдау. Көрсеткіштердегі тенденциялар мен өзара байланыстарды анықтау, дамудың мүмкін нұсқаларын талдау;

- ішкі есеп-қисапты жүргізу. Сақтандыру және қайта сақтандыру келісімдерін, сақтандыру полистерін, брокерлік келесімдерді, жалақы бойынша құжаттарды, төлем тапсырмаларын, кассалық ордерлерді және бухгалтерлік проводкаларды, сақтандыру өтемдерін төлеуге арыздарды, сақтандыру оқиғалары туралы актілерді өңдеу. Ақпаратты жинақтау мен өңдеу қаржы-экономикалық бөлімдерде, есеп-қисап бөлімінде, полистер иелері, төлемдер, қайта сақтандыру, мамандар бөлімдерінде, агенттіктерде жүргізіледі және т.б.

Бақылау сұрақтары:

1. Сақтандыру рыногы дегеніміз не? Оның тағайындалуы қандай?
2. Сақтандыру рыногының қатысушыларын атаңыз және олар атқаратын функциялары атаңыздар.
3. Қайта сақтандырушылар дегеніміз кімдер? Сақтандыру компаниялары қай кезде олардың қызметіне жүгінеді?
4. Сақтандыру рыногының институционалды құрылымын құрыңыздар.
5. Сақтандыру рыногының салалық құрылымын құрыңыздар.
6. Қазақстанның сақтандыру рыногының ерекшеліктерін және оның болашақтағы даму тенденцияларын атаңыздар.
7. Сақтандыру компаниясының балансының активтері мен пассивтерінің ерекшеліктері қандай?
8. Сақтандыру компаниясының кірістер мен шығыстар есебінің құрылымы қандай?
9. Сақтандыру компанияларының қаржысын қалыптастыру сызбасын құрыңыз.
10. Қазақстанның сақтандыру компаниялары туралы айтыңыз: құру, лицензия алу, функциялар спектрі, сақтандыру түрлері, сақтандыру сыйақылары мен сақтандыру төлемдерінің көлемі, олардың арақатынасы, сақтандыру компанияларының типтері, қызмет ету мәселесі және оларды шешу жолдары.

**ӘЛЕМДІК ЭКОНОМИКАДАҒЫ
ҚАРЖЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

20-тарау. Бағалы қағаздар нарығы	592
21-тарау. Сыртқы экономикалық байланыс жүйесіндегі қаржы	622